

Іван Мірчук

НАПРЯМНІ УКРАЇНСЬКОЇ
КУЛЬТУРИ

На правах рукопису.

-0000с-

1946

Видання Українського Вільного Університету
в Мюнхені

Фол. Генрик-Грегоровський

І. Мірчук

Напрямні української культури.

Якщо підемо слідами Шпенглера та розглядатимемо культуру як живий організм, що приходить на світ розвивається та замирає, що має своє власне, своєрідне обличчя, мимоволі будемо приневолені придивитися bliще цим знайомим нам вже рисам нашої культурної творчості та на підставі фізіогномічної аналізи поробити відповідні висновки. Бо і українська культура зі своїми багатимикладами головню з часів нашої славної та цікавішої як сучасність минувшини показує такі характеристичні та маркантні притаманности, що на підставі цього матеріалу можемо куди лехше зрозуміти деякі явища і події з нашого минулого а рівночасно також поробити дальші заклечення на майбутнє. Блище знайомство з психічною структурою нашого народу та основними тенденціями у його творчості важне не тільки для українців згідно з заповітом українського Сократа - Сковороди; воно не менш важне для чужинців, що цікавляться питаннями європейського сходу, бо воно дає можливість краще розуміти та ясніше бачити дуже складні відносини в цьому просторі а окрім цього зберігає їх від важких помилок, що є вислідом цієї, по нинішній день ще дуже поширеної тези про національну одностайність, психічну гомогенність та економічну суцільність східної Європи. Мене не цікавить ні політична, ні господарська роля нашої країни в європейському концерті; тут на першому місці стоїть месіаністична ідея, себто призначення нації та її участь в духовому житті славянського світу.

Вже при розгляді головних елементів українського світогляду, а звернувшись увагу на деякі факти, які дуже різко відмежовували нас від північних та східних сусідів, пхали нас увесь час в обійми західної Європи, що з наших земель отворили терен експансії духо-

вих течій заходу і тим самим поклали на нас обов'язок бути посередниками в передачі культурних цінностей окциденту народам європейського оренту. Бо в цілій історії нашого народу починаючи з перших його виступів в історичному калейдоскопі Європи аж до часів найногішої світової катастрофи бачимо незвичайно ясну, а б навіть скажемо, яскраву західню орієнтацію, яка мимо геополітичного положення цієї землі на окраїнах європейського світу, ніколи, навіть в часи найбільшої руїни не затрачувала живого органічного зв'язку з культурними центрами заходу, а виринаючи там ідеї переносила негайно у східні простори.

Вже перша вістка про Київську Русь показує нам її у дипломатичних стосунках з західноєвропейською державою. В Бергманській Хроніці читаємо під датою 18 травня 839 р. що цісар Людвіг прийняв в Інгельгеймі посольство візантійського імператора Теофіла, в якому брали участь мужі, що себе і рід свій називали Росами /кві се ід ест гентем суам Рос вокарі дїцебант/. З великою правдоподібністю, можемо сказати, що термін "Рос" криється з пізнішою назвою "Україна", та що відпоручники цієї держави приїхали на сам перід до Царгороду а пізніше йдучи за притаганим нахилом до мандрювання потягли з грецьким посольством на захід, щоби придивитися світу. Велика княгиня Ольга, що прийняла христову віру з заходу, посилає в р. 960 посольство до німецького цісаря Оттона I та просить його, прислати до Києва латинських священників. Залишаючи на боці це, що крок Ольги був дуже зручним дипломатичним потягненням у стосунках з Візантією, дальше, що він не мав ніяких практичних наслідків, факт залишається фактом, що прохання Ольги було сповнене та що відповідне посольство з Німеччини з Адалбертом на чолі вибралося у далеку дорогу на схід. Що наші князі прийняли христову віру з Візантії, це можна пояснити географічними, політичними та господарськими причинами. Одначе помимо цієї церковної ~~жорстокої~~ залежності від Констан-

тинополя виступає вже за часів Володимира Великого а ще в більшій мірі за панування Ярослава Мудрого зовсім недвозначне змагання, звязати себе при допомозі династичних стосунків з західними державами а цим самим брати участь у культурному процесі цілої Європи. Політика Ярослава спрямована на захід спиралася на факті, що дочки його віддалися за королів французького, малярського, польського та норвежського а сини брали собі за жінок доньки німецьких марграфів та герцогів. Вислідом цієї політики унезалежнення себе від сходу, від Візантії було назначення київським митрополитом ученого автохтона, руського монаха Іларіона в супереч дотепершній традиції, згідно з якою на чолі київської церкви стояв усе грек. Найстарший син Ярослава Ізяслав веде переговори з королем Генрихом IV, що був жонатий на дочці великого князя київського Всеволода - пізніше з Папою римським Григорієм VII, маючи у плані bliщій звязок з Ватиканом. Таких прикладів можна би навести куди більше, але усі вони тільки підтверджують факт, що київські князі помимо географічного положення їхньої території та великого віддалення від західної Європи провадили увесь час європейську політику не зважаючи на сусідство та безперечно сильні впливи східно-римської імперії. Після остаточного зірвання усяких стосунків між Римом та Візантією в XI стол. нашим землям дісталася від долі велика місія, важливе призначення зібрати в одну цілість східні і західні культурні впливи та дати світові нову їх синтезу. Саме в перших початках нашої держави бачимо цілком виразне змагання наших великих князів, щоби не тільки придбати власній державі усі здобутки дуже великої візантійської культури, але рівночасно при допомозі сильного зближення до духовности заходу зробити з Києва важний осередок самостійної культурної творчости.

Після завоювання східно-українських земель татарами в XIII ст. перебирає Галицько-Волинська держава провід в українській політиці.

Висунена з природи найбільш на захід підлягала вона куди сильнішим впливам європейської культури, чим інші наші землі. В архітектурі переважає романський стиль, латинська мова стає самотнім засобом розуміння в публічному житті. Ця інфільтрація заходу не обмежується тільки на Галичину і Волинь, вона сягає далше і на західні наші землі, де старається вона як не усунути, то принайменше сильно обмежити візантійські впливи.

Прилучення наших земель до Литовської держави відбулося на загальним мирним шляхом без ніяких надзвичайних потрясень. Під політичним оглядом Литва мала сильну перевагу, але культурно Україна стояла куди вище від свого завойовника - явище, яке повторяється пізніше в XVII стол., коли Україну захопила Москва. Навіть після польсько-литовської унії Україна зуміла заховати своє передове становище на полі культури в межах нової держави, де вона ще більше підпадає під західно-європейські впливи. Магдебурзьке право, основа міського самоврядування, було відоме вже раніш на наших землях; Володимир отримав його в р. 1324, Сянкі в р. 1339. Одначе в XV стол. захоплює цей організаційний принцип наші східні землі і доходить до Києва, де зумів він захопитися аж до XIX стол. Німецькі та італійські мистці та ремісники з'являються великими гуртами у наших городах і залишають інтересні та цінні сліди своєї діяльності. Українська молодь, не зважаючи на ніякі перешкоди, з захопленням тягне на захід на німецькі, італійські та французькі високі школи, щоби придбати там знання перешпити пізніше на рідну землю. Це цілком зрозуміла річ, що усі нові ідеї, які викликали дуже сильні потрясення в європейському житті, переносилися в наш час молоддю на українські землі і поширювалися серед нашого громадянства. Таким способом гуманізм, відродження, реформація та протиреформація прийшли - хоча з деяким опізненням - на наші степи і цим самим зв'язали нас з культурним життям Європи, між тим коли на

півночі і на сході від нас ці духові течії цілком невідомі.

В почуванні своєї духової спорідненості з заходом, українське громадянство не ставить ніяких перешкод поширенню реформації, хоча розуміє воно дуже добре, що усяке ослаблення і так не дуже кріпкого становища православної церкви в Польщі може принести тільки національну шкоду а усуварчи одинокую охорону перед єзуїтсько-полонізаційними посягненнями причинитися до загибелі цілого народу. З цих самих настроїв та симпатій для заходу вишшов також унійний рух, якого провідники не думали тільки про власні користи і вигоди а руководились міркуваннями загальної природи. Коли після упадку Константинополя Москва, або третій Рим, як вона себе залюбки називала, стала осередком східної церкви, українські єпископи стояли перед дуже поважним вибором між варварською на їх думку Московою а західним культурним центром Римом, рішились в користь цього останнього. Розглядаючи це явище під аспектом національно-українських інтересів, мусимо погодитися з Липинським, що представники унії були прихильниками самостійницьких національних змагань, міжтим коли консервативний табор з Вишенським на чолі волів шукати підтримки у православної Москви. Для обосновання цього твердження можна навести факт, що саме найбільш енергійний пропатор ідей церковної унії, митрополит Іпатій Потій захищав усе права української мови і тому свою присягу вірності римському папі склав у рідній мові, хоча латину знав він досконало. Віддаючи себе під опіку могутнього папи римського прихильники унії сподівалися, що збудуть для своєї церкви в межах Польщі повну рівноправність з католицьким клиром і тим самим захоронять культурну незалежність українського народу. На жаль їхні надії не сповнилися, бо польські урядові чинники використовували церковне зближення для власних імперіалістичних цілей а їхня авангарда єзуїти старалися при помочі

релігії спольонізувати провідну верству українського народу і тим самим захопити провід у східній Європі.

Цю саму західну орієнтацію виказують цехові організації українського міщанства у таких містах як Львів, Луцьк, Київ т.и., так звані братства, які побіч своїх чисто станових інтересів звертали велику увагу на церковні та релігійні справи. Одну з останніх своїх цілей, а саме піднесення освіти широких кол громадництва думали вони осягнути при допомозі модерного навчання спертого на західних взірцях, та у школах де побіч старославянської та грецької мови вчили теж латини і реторики. Братства виходили з цілком правильного założення, що успішна боротьба з могутнім ворогом можлива тільки при рживанню цієї самої зброї, якою користується він та що наступні бзуїтів дастся відперти лиш при допомозі високої освіти та відповідної ораторської культури. Розуміли це теж дуже добре представники польської державної влади і не дозволяли на навчання у братських школах таких предметів як латина і реторика, на що потрібні були окремі королівські дозволи.

Найвизначнішою установою цього типу була безперечно київська братська школа, пізніше академія, що за старанням митрополита Петра Могили стала найвизначнішим духовим осередком не тільки України, але взагалі цілої східної Європи. Могила син молдавського роєводи, споріднений з наймогутнішими польськими родинами, вихований у школах бзуїтів був ціле своє життя приклонником західної культури та католицької церкви, якої організаційні принципи він хотів використати при перебудові тоді вже дуже ослабленої православної церкви. Якщо на цей експеримент дивитись мемо очима модерної людини ХХ століття, для якої релігійні та церковні моменти відійшли на задній план, то навіть сьогодні мусимо поділяти відвагу, скажім навіть очайдушність Могили, який не зважаючи на домі-

ную гостроту релігійних спорів /в Європі 30-літня війна/ взявся реорганізувати православну духовну ієрархію при допомозі візирів зненавиженої католицької церкви. Цей очайдушний експеримент вдався і міг вжитися тільки на українських землях, де наслідком попереднього розвитку терен терек був відповідно приготований для сприймання та переведення цих на перший погляд авантюристичних планів.

Ціле духове наставлення Могили при усіх його реформах православія було наскрізь зорєнтоване на Захід, однак під оглядом догматичним залишився він на сто процентів вірним сином церкви його батьків і ділів. В особі Могили бачимо отже конкретний приклад цієї синтези двох до тепер чужих для себе світів, двох культур сходу і заходу, синтези, яка українськи православя навіяла **латинським духом західної церкви** і в цей спосіб дала Україні провід майже аж до XIX стол. у духовому житті Східної Європи. В цьому саме полягає й післеництво, історична місія нашої батьківщини, що виступає не так дуже яскраво в перших початках нашого державницького життя, але в XVII стол. висувається на чоло нашої дійности з користю для цілого східно-славянського світу.

Праця Могили не залишилась без дуже поважних наслідків. Сотні учених, письменників, політиків, організаторів публичного життя покінчили протягом XVII та XVIII стол. цю своєрідну високу школу, щоби маючи в руках цілий арсенал модерного європейського знання виступити до бою в обороні чести та незалежности української православної церкви. Українські патріоти тодішньої доби мандрують після покінчення київської школи з захопленням на захід, головню до Німеччини, щоби зазнайомитися з аргументацією представників реформації проти католицизму. Деякі, як Яворський та Теофан Прокопович добираються навіть до Риму, приймають тимчасово католицьку віру тільки з метою, щоби тут в головному осередку ворожого табору пізнати план противника і зазнайомитися з його методами боротьби.

Повернувши на батьківщину розвивають вони живу педагогічну та письменницьку діяльність, стараються виховати та підготувати до цієї затяжної боротьби нищі кола духовенства; використовуючи здобуте за кордоном знання вони видають низку теологічно-філософських трактатів проти католицизму, щоби дати своїм співробітникам в руку відповідну духову зброю. Таким способом приходять до сильного розвитку полемічного письменства, до незвичайно високого підйому духового життя на Україні, що не залишилося без впливу навіть на інші православні країни, які висилають до Київа своїх синів на науку.

Цим не вичерпується однак діяльність цих на західноєвропейський лад вихованих оборонців православної віри. Вони виконали ще інші, не менш важне завдання, що правда не на користь а на шкоду власної батьківщини а саме завдання європеїзації московської держави.

У ділі Петра Великого відіграла Україна чи не першорядну роль. Основи та розбудова російської імперії невдовзі часів не до подумання без участі української інтелігенції, Москва сама не мала тоді майже ніяких духових можливостей для здійснення планів Петра, який для своїх цілей використовував безоглядно інтелектуальні сили соняшного півдня, що розпоряджав тоді науковими авторитетами першої класи. Герасим та Мелетій Смотрицький, Христофор Філарет, Іван Вишенський, Елісей Плетенєвський, Лаврин Зизаній, Петро Могила, Кассіян Сакович, Терес Земка, Сильвестер Коссов, Лазар Баранович, Іоанникий Галатовський, Дмитро Ростовський, Теофан Прокопович - це тільки важніші далеко не всі представники наукового життя на Україні. В цей осмий час Москва не мала майже ніяких працівників на цьому полі з порядним стажем. При такому стані річей цілком ясно, що Петро I у своїх реформаторських змаганнях аж надто радо черпав із цих культурних скарбів, які нагромадилися на Україні під впливом західно-європейської освіти. Для підтримки нашого твердження наведемо тут свідство

визначного російського історика С. Платонова, який ні в якому разі не перебільшував ролі українського духовенства в розбудові російської імперії. Великоруське, малоосвітне і вороже усяким реформам духовенство не могло дати Петрові ніякої допомоги, міждим коли малороси з їх широким духовим горизонтом, виховані в країні де православля мусіло вести безпереривну боротьбу з імперіялістичним католицизмом, зуміли придбати собі глибше розуміння завдань духового стану та виплекати в собі більший розмах до далекоїдучої активності. Вони ніколи не складали спокійно рук, а все намагалися притягнути навіть чужинців до православля, виступали гостро проти церковних роздрів, засновували школи, діяли про піднесення життєвого рівня та моралі духовенства і навіть знаходили ще час для письменницької діяльності. Не диво, що вони відповідали краще бажанням цього царя-реформатора і він їх ставив куди вище від великоруських духовників, яких заскорузли погляди стояли йому тільки на перешкоді. Можна навести довгий ряд українських єпископів, що в російській ієрархії займали дуже поважні пости. Два імена характеризують найкраще ролю України у публичному житті Росії: Степан Яворський, Теофан Прокопович, перший з них заміститель патріаршого престолу, другий реформатор російської церковної адміністрації і дорадник Петра у всіх важніших державних ділах.

Таким опособом ми є тут свідками дуже дивного явища в історії східної Європи. Політично слаба, в наслідок розбещеного індивідуалізму своїх провідників розбита майже на атоми Україна, що у своїйому ідеалістичному наставленні інколи не мала зрозуміння для справжніх діючих сил - стає жертвою практично-наставленої, сильною центральною владою правленої російської держави. В цей самий час у своїйому побідному поході виповнює Україна цей майже порожній простір своїм власним духом і причиняється до європеїзації, модернізації та хвиле-

ного окріплення цієї держави. Реформи Петра Великого мали на меті європеїзацію Росії при допомозі симбіози двох рішальних чинників, а саме матеріальної потуги Півночі з духовими силами Півдня. Однак це співжиття двох з природи різних партнерів не принесло в майбутньому користі ні одному із них. Політично знесилена, духово експloatована в користь свого завойовника Україна втрачає протягом ХІХ стол. своє давнє, передове місце перестав бути вважати яким небудь чинником в історичному процесі. Але і, ново-часна царська Росія, що тільки тягнула користі з цієї штучної симбіози не була в стані утриматися на становищі європейської великодержавности а саме тому, що притягнені Петром до розбудови чужі інтелектуальні сили не тільки українські але й французькі, німецькі, усякі Вітте, Ренненкомпфи, Палени, Гірси і т.п. показалися зовсім слабі, щоби у моментах сильних потрясень дати відпір наступячим ворожим силам. Ще у другій половині ХІХ стол. існували поважні кола російської інтелігенції /славянофіли - Данилевський/, які відверталися від гнилої Європи в спрямовували свої очі на психічно близький їм схід /єх орієнте люкс, исходує кь востоку євразійці/. Керівники нашої російської імперії цілком правильно зрозуміли цю правду, що для досягнення їхніх планів Європа не може їм дати нічого і тому відмежували китайським муром своє громадянство від заходу в шукали споріднених собі сил на сході, з якими можлива і корисна симбіоза /Покровський/.

Але для України, що цілий час залишалася в об'єзі, чи властиво в повній залежності від Великої Росії витворилось дуже тяжке положення, а це тому, що усі її розвиткові ^{тенденції} тенденції, усі її природні, її симпатії були спрямовані у протилежний бік. Це спричинило дуже пожежні конфлікти не тільки на економічному полі, але в першу чергу в межах духового життя. У своїх формах та наслідках майже програмовий, показовий, демонстративний характер мала трагедія

сучасного українського письменника Миколи Хвильового, який ще прав-
да переконаний більшовик всеж таки виріс у культурних традиціях
своєї батьківщини і залишаючися вірним цим настроєм спрямовував
українську творчість не в сторону Москви а в бік зненавидженого
там заходу, осоружної там Європи. Під дуже сильним натиском можно-
владців з Москви мусів він змінити свій погляд, признатися публично
до "прогріхів" супроти офіційної політики, одним словом поповнити
"духове самогубство", за яким незбаром слідувало й фізичне.-

Культурно-політичну ролю України в історичному процесі євро-
пейського сходу можемо представити плястично - образово у сліду-
чий спосіб: цей урожайний та багатий край був вже з давен давна
прохідним простором, через який дикі горди Номадів з Азії перели-
валися на захід і по дорозі нищили усе, що тільки попало їм у руки.
Україна, цей рай для кліборобського населення, країна, яку ще на
сотні літ перед Христом називали "шпіхліром" Європи, мусіла наслід-
ком свого положення на границі тодішнього культурного світу, ви-
трачувати велику силу енергії для боротьди з кочовиками, щоб не
чезнути цілковито з поверхні землі. Ці два моменти, багатство країни
і konieczність захищати її багатство перед наїздниками з півночі та
зі сходу визначували на перід колю народу що опертий на свій меч
цілу напружену увагу мусів спрямовувати в сторону ворога, щоби як
можно найскорше спостеретти надходячу небезпеку. Своїми плечима
спирався він на захід, на багатство його культури, з яких він черпав
духові сили для власної зтяжної боротьби. В часи. коли український
нарід бур позбавлений гержевної незалежности переслідував він на
культурному секторі притаманні йому напрямні і цим самим виконував
це призначення наложене йому долею з самого початку його існування.
А невдячна ця місія містилась в ньому, щоби бути посередником між
заходом і сходом, щоби думки та ідеї, що повстали у культурних тра-
диціях Європи перещіпливати на сам перід на власний відповідно

приготований вже ґрунт а щойно після акліматизації під чужим підсонням пересувати їх дельше у менш пригожі країни, піклуватися ними та помагати у дельшому їх розвитку.

Другою характеристичною рисою, що для України мала безперечно не дуже позитивне значіння, це надто сильний зв'язок української культури з народом та землею, на якій він виріс і живе. Кожна культура є витвором творчості народу і тому мусить бути відзеркаленням його духа. Труднощі виринають щойно тоді, коли цілий народ вкладається тільки з одної верстви, як н.р. у нас маємо до діла тільки з селянством, бо шляхта з мотивів, про які нам тут не приходитьсь говорити, перейшла у чужий табір а міщанство і робітництво по містах з причин може від нас незалежних не могло витворитися у відповідній кількості і пізніше було вперте чужим елементом. Зведення цілого громадянства до здорового, зв'язаного зі землею селянства має безперечно свої позитивні сторінки, бо воно гварантує нам стабільність у минулому та сучасному і має запоруку на майбутнє. Однак така "односторонність" криє у собі велику небезпеку упрощення, примітивізації цілого життя, бо виключає збагачення його форм через брак дифференціації на різні групи, верстви з різними своєрідними проявами їхнього думання. У нашій культурі та її розвитку відбиваються усі ці односторонності, ця гомогенність селянського громадянства з повною ясністю; усі її явища й процеси виявляють цей "народний", "демократичний" характер, при чому під демосом треба нам розуміти не міське населення а в першу чергу селянство. Якщо для відкинення цієї тези покликуватись мемо на нашу інтелігенцію, то цей відклик покажеться тем доказом правильности вище наведеного твердження, бо наша інтелігенція це тільки передягнені у міські піджаки та зіпсовані під впливом цивілізації селянські сини з усіми прикметами та

хибами їхньої психічної структури.

Якщо розглянемо тепер поєднанні ділянки культурної творчості нашого народу, побачимо, що усе в одережку інтересів стоїть селянство, його трагічна доля, простір, у якому воно живе, спосіб цього життя а в решті решт світ фантазії з усіми потрібними акцентами. Український театр - це в ґрунті річ "народний театр" або кажучи ще краще "селянський театр", незвичайно багата що до мотивів і форм народня музика усіми своїми корнями звязана зі сільським населенням та краєвидом України, пластичне мистецтво поза історичними темами бере свої мотиви головно з народнього життя. Врешті це не випадок а явище симптоматичного характеру, що Шевченко, його значіння для свого народу куди більше, чим значіння Шекспіра для Англіїців, Мольєра для французів, Гете для Німців, Міцкевича для Поляків - що Шевченко, духовий провідник аж по нижній день вийшов саме із цієї сірої маси, був звичайним кріпаком і його приваляжність, органічний звязок з цим "демосом" виступав у його зовнішньому та внутрішньому вигляді так яскраво, що тут ніяких сумнівів не може бути. І друга ясна зірка на літературному небосклоні України Іван Франко був сином простого народу, якому він у розбудові української нації призначав домінуючу роль. - Але навіть філософія, яка звичайно для свого розвитку потребує вищогоступня матеріальної культури і тому була до певної міри привілейом краще поставлених верств громадянства на Україні сходить зі свого аристократичного педесталу та йде в нарід розвиваючи у його сліпоности своєрідний власний світогляд. Метафізика, в якій точно означене становище людини у всесвіті, його роля в житті, його відношення до абсолюту, "система" практичної філософії пристосована до вимогів конкретної дійсности, своєрідна естетика, глибоке почуття почуття краси, що знайшло свій зовнішній вироз та практично

пристосування у дуже тонких творах народнього мистецтва - усі ці явища вказують недвозначно на факт, що філософічна культура на Україні знайшла доступ до народніх мас і попала тут на приго-хий для її розвитку ґрунт. Найвизначніший представник філософічного мишлення на Україні, Г.С.Сковорода вишов з народу, був ціле своє життя близький до народу викладаючи свою істину так і в селянських хатах. Простий, поєдинчий спосіб його життя не був тільки позою обркованою на зогнічний ефект а подиктований глибоким його переконанням, що стояло у повній згоді з цілим побутом українського селянства. Але саме Сковорода, ця оригінальна на-серізь постать звязана в дуже тісний спосіб з часом і простором, в якому вона жила, а у своїй діяльності яскравим прикладом цього інтимного відношення між представниками української культури а цю рідною "землею", ґрунтом, з якого вона виросла. І тому російська наука, що не знала цих корнів творчости Сковороди, не була силі пояснити такої оригінальної появи, якою був безперечно наш філософ на фоні східно-європейської духрности.

В українському писменстві переважають мотиви, що джерело своє мають у відношенні творчої одиниці до цієї "скиби", з якої вона черпає також свої духові сили. Пригадаймо собі основну ідею у романі Кобилянської "Земля"; не матеріяльні мотиви, не бажання "посідати" а непереможний гін бути господаром на власній ниві має таку притягачу силу навіть на одилицю менше вартісну, що вона не жахється перед душегубством і таким способом відречить не тільки особисте щастя, але також долю цілої родини. Під цим аспектом цікаво булоби дослідити психологічно манію наших селян, що роками, ще перед першою світовою війною провадили безконечні процеси і нищили себе матеріяльно ізза однієї "скиби". Незвичайно поєдинчу але при цьому дуже глибоку синтезу цієї селянської філо-софії для нас коротке спорівання великого майстра української

мініатури Стефаніка під заголовком "Вона - земля".

/Із цього інтимного відношення до українського чорнозему powstała, виростає самотня, дійсно українська державна ідеологія великого історика та соціолога, В.Дипинського, що перший у своїх "Листах до братів хліборобів" зробив працівників на ріді носіями модерної державної думки і таким способом показав цілому громадянству шлях здорового національного розвитку. Не жаль ми не потрапили зрозуміти і оцінити Дипинського, так що по нинішній день не появилася ні одна серйозна праця про політичну концепцію, якої нам можуть завидувати інші щасливіші та під культурним оглядом багаті народи/

Що і пластично мистецтво йде по лінії тенденцій нашої духовності, про це можемо переконалися оглядаючи українські виставки та музеї; вони підтверджують в повній основі факт, що український народ не народ хліборобський, якого ціле буття і думання крутиться довкола "землі - ниви".

Однак, неї такої і геократичний характер української духовності має також певні негативні наслідки. Хоча зведенням цього реферату є ствердження дійсності а не її критика, то всеж таки хочу приває менше кількома словами вказати на стан, до якого односторонній стан громадянства говорить. І так напр. філософія, як вершок людського думання переходячи у широкі народні маси, мусить мимоволі пристосуватися до їхніх потреб, до їхніх інтелектуальних здібностей і через це втрачає свою глибину, від абстрактності переходить до конкретності, упрощується, демократизується. Наслідком свого "поширення", своїх горизонтальних тенденцій, філософія переслідує в першу чергу практичні цілі, що тяжуть її з глибінстю з життям, вона втрачає свою тонкість і як вже згадено свій абстрактний характер. В літературі нашій соціальний роман майже не-заступлений, але не тому, що не було й не має талановитих українців, що булиби в силі

ним складним питанням дати відповідну мистецьку форму, але тому, що такий роман вимагає цілком іншого духового наставлення; громада хліборобів, селяків з її архаїчними примітивними формами не дає авторові відповідного матеріалу, стільки конфліктів між різними сферами інтересів, між ворожими собі змаганнями, щоби на цьому фоні створити многобарвні, інтересні картини. Краще представляється справа з історичним романом, одначе найбільше багатство, найбільшу різноманітність виказує новела, оповідання, які обмежуючись до скромної мініатюрної тематики, тим більше місця залишають психологічному освітленню.

Український краєвид, простір необмежений ніякими природними кордонами є причиною, що фізичне і психічне око людини, привикає поволі до безмежності і сягає у далеку далечінь. Рівночасно з цим поширюється горизонт глядача, збільшується обсяг його інтересів а це знова перешкаджає їти в глибину і змушує нас до поверховності. І тому в межах української культури зустрічаємось з дуже частим явищем, що визначні таланти, дуже спосібні одиниці йдучи слідом за різноманітними інтересами розпоросують свою духову енергію на численні ділянки і тому не можуть дійти на одному полі до величких результатів. Іван Франко, безперечно дуже поважне скупчення духової енергії, працює частинно з причин матеріальної натури, але в першу чергу йдучи за тенденціями української духовости як поет, політик, письменник, публіцист, науковець, що не обмежується знову на одну тільки ділянку. Не має майже ніодного сектора громадянської діяльності, у якому не давби нам Франко творів понад пересічну міру. Одначе можемо собі тільки уявити, які імпортні булиби висліди його праці, якби він скупчив свої сили тільки в одному напрямку. Грушевський, історик-енциклопедист дуже великого рівня, організатор наукового життя - незрівняний, але й його тягне в сторону літератури, соціології а в ранні роки навіть гарного письменства. Врешті переходить він на поле політики, висуваючись на перше місце силою обставин, чи може на підставі своєї слави, як на-

укова сила - але тут його роля незавидна, а його діяльність повна невдач. Ми могли би навести ще багато аргументів на доказ, що ця демо - и геократична риса української культури приносить нації окрім позитивних, дуже багато негативних явищ; уважний критик нашої дійсности знайде при своїй роботі дуже багато матеріалу для підтримки цього твердження.

Серед явищ, ^{що} при розгляді нашого життя-буття кидаються нам у вічі, хто знає чи не перше місце, займає слабе у нас розуміння традиції. Українці не знають і не хочуть знати, які сили діяли у нашому минулому, які одиниці творили нашу історію. В результаті такого наставлення ми без протесту погоджуємось на це, що на полі культури цілий ряд творчих, визначних одиниць зачислюються до чужих сфер, через що вони пропадають для власної нації а рівночасно самі виступають у фалшивому освітленні. Сковорода, українець найчистішої води, якого життя і творчість зрозумілі тільки в рамках української дійсности, уважається у фахових закордонних колах основником і головним представником російської філософії мимо цього, що він сам для такої оцінки не дав ніяких підстав; Таким самим правом Гоголь став російським письменником, Бортнянський російським композитором, Лосенко і Левицький російськими мистцями, Клим Ганкевич польським філософом, Горбачевський чеським ученим і т.д. в число їх в легіон. Як підставу для такого означення національного характеру одиниці вважають один раз місце побуту мистця, иншим разом мову його творів а знову иншим разом переводиться таку операцію без ніякої причини /Ганкевич - перший примірник психології в українській мові/. Що історики чужих культур стараються таким способом збільшити власні національні надбання це з психологічного боку річ цілком зрозуміла, але зовсім незрозуміла нам постава українського громадянства, яке не піднімає в таких випадках крику обурення, штурму протестів, як це буває у інших народів у сумнівних ситуаціях /як пр. боротьба поміж поляками та німцями о особу Коперника або Віта Ствоше і т.п./.

Ми переходимо над такою експропріацією наших культурних надбань чужими чинниками до порядку дня, заховуємо повну дискретну мовчанку а це тому, що самі про себе нічого не знаємо. Скільки людей знає у нас про Кліме Ганкевича, про Володимира Лесевича визначного філософа, члена старої української громади, нашого кайтійця на переломі XVIII і XIX століть. Василя Долговича, хто з нас знає, що Пулхій ще перед рентгеном майже відкрив загально відомі лучі, що його імя згадується у світовій літературі на рівні з такими фізиками як Джауль, Роберт Майер, що Горбачевський дав перший раз в межах хемії органічний звязок створений штучним шляхом. Але після його смерти не найшовся на шлії Україні-Руси ні один хемік, якийби в українській пресі дав відповідну статтю про заслуги цього ученого європейської міри а в "Краківських Вістях" появились тільки дві статті, одна написана німцем - фаховим колегою покійного з німецького університету в Празі а друга з рук нефахівця, молодшого приятеля ученого. У нас не має інтересу для думок висказаних іншими членами громадянства хочаби вони були дуже вартісні та епохальні. У своєму егоцентричному наставленню кожний українець починає історію від своєї власної особи. Не має у нас цього органічного звязку між минулим а сучасним, що одиноко дає запоруку славного майбутнього. При чому не треба думати, що тільки світлі моменти історії повинні бути предметом наших дослідів і вивчення, так само часи руїни, ганебні вчинки деяких наших предків мусять знейти строгих але об'єктивних судіїв, щоб розглядаючи причини і наслідки цих сумних явищ витягнути науку для нашої діяльності у прийдешньому. Цей брак звязку між поодинчими періодами, чи навіть, явищами української культури можемо ствердити при кожній нагоді так що результати культурний процес не робить вражіння органічної цілоти, яка поволі але постійно росте, а представляється нам як ряд часами навіть блискучих періодів від себе не-задежних, зі собою неповязаних. Діяльність визначних наших одиниць це неначе поява метеорів, що ярким світлом засіяли на короткий час на нашому духовому горизонті, щоб пізніше зникнути без сліду.

З другого боку не можемо промовчати обставини, що саме цей брак сильного або якого небудь зв'язку з попередніми часами облекшує сприймання нових ідей і творить цим самим відповідний ґрунт для поширення нових напрямків і рухів. Тому українці дуже легко переймають революційні кличі у всіх ділянках публичного життя і так само в межах культури. Чи це є нові напрямки у пластичному мистецтві /Архипенко/, чи нові форми театральних вистав /Лесь Курбас/ або письменницької творчості, чи реформи релігійно-церковного життя - усі ці "новинки" приймаються з захопленням провідними колами українського громадянства. Ми хочемо йти рівним кроком з Європою і не залишатись ні в якому разі по заду, щоби не викликати вражіння ретроградности. Одначе це закон плення "новинками" не триває так довго, на кожний випадок не так довго, щоби ці ідеї могли розвинути ся як слід та пустити в новому ґрунті сильні корні. Керуючись переважно почуваннями без контролі розуму знеохочуємось дуже легко до розпочатого діла, кидаємо його в невикінчену стані, шукаємо за новими появами. Ця рухливість духове, зрештою шкідлива, позваляє українцеві легко пристосовуватись до нових обставин, серед яких приходиться йому жити. Не радо на загаль кидає він рідну землю, але коли силою обставин змушений переноситись на новий ґрунт, звикає він легко до нових обставин, щоби на чужому фоні не впадати занемото у вічі; це вдається йому блискуче але рівночасно причиняється до затертя національних рисів.

На закінчення треба нам згадати ще одно явище, яке виступає дуже виразно на загальному тлі нашого культурного життя. Усі продукти творчого процесу носять на собі у великій більшості незатерте пятно трагічності, в якому неначе відзеркалюється сумна доля цілого народу. Нашу історію повинні ми знати і тому не можемо дивуватись, що і наша духовість мусіла пересякнути цим трагізмом виростаючи і розвиваючись серед не менше трагічних обставин. Де лежить причина нашої сумної долі,

це питання не є тут предметом дискусії, але це є факт безсумнівний, що духові наші провідники на власній шкурі відчули тягар цієї незавидної долі і зв'язані з цим почування перелили у твори їхнього генія.-

Однак ця обставина, що в нашому матеріальному і духовому житті виступає так сильно трагізм, не веде наш нарід до зневіри, бо в ньому глибоко закорінений оптимістичний погляд на світ, віра в перемогу доброго принципу, яке має своє метафізичне та етичне обґрунтування.